Brahetrolleborg Skoleholder-Seminarium 1794–1826

Af *Ingrid Markussen*

Rejser man fra Nyborg mod Fåborg langs den snoede landevej gennem Krarup sogn, støder man, lige inden man kommer til Brahetrolleborg slot og kirke, på et skilt, der viser hen til efterskolen »Bernstorffsminde«. Efterskolens navn minder os om, at der her for ca. 200 år siden lå et storslået skoleimperium, der i omfang og internationalisme først er blevet overgået af Tvind-imperiets mange uddannelsesinstitutioner i vor tid.

I det efterfølgende skal vi se nærmere på den ene af uddannelsesinstitutionerne her – Brahetrolleborgs seminarium, der fungerede fra 1795 til 1826. Seminariet, der kom til at bestå af flere bygninger, blev opført 1795–1800. Det blev et af J. L. Reventlows mest imponerende bygningskomplekser. 25.000 rd. kostede byggeriet, en svimlende byggesum. Det svarer til, hvad det kostede på samme tid at bygge 25 nye almueskoler i Nordsjælland. Byggeriet blev bekostet af J. L. Reventlow, men seminariet var iøvrigt et statsseminarium, der blev drevet for offentlige midler.

Hovedbygningen blev ca. 40 meter lang, 11 meter bred og 2 etager høj. Dertil kom sidefløje, lærerboliger, økonomibygninger og en øvelsesskole for seminaristerne, der delvis afløste Haagerup skole i 1798. Seminariet var, som Kr. Møller skriver i »Den Revenlowske Skole i 150 Aar«, ikke et hus, men en hel lille by. Til selve seminariet knyttedes i 1797 en kostskole, der fik det navn, som efterskolen har i dag: Bernstorffsminde. Kostskolen blev nært knyttet til seminariet. Den blev oprettet efter Pestallozzis mønster og med stærk indflydelse fra den tyske opdragelsesanstalt Schnepfenthal. Opdragelsesanstalten eller pensionen, som skolen blev benævnt, var en kostskole, hvor rigmandsbørn fra flere lande blev indlogeret og undervist efter P. Villaumes tredelte undervisningsmodel: almentarv, kaldsfornødenhed og liberal dannelse. Det drejede sig ifølge Villaume om håndens, åndens og hjertets dannelse.[1] Som andre bygninger på godset fik kostskolen altså navn efter en af familiens nærmeste venner og velyndere. Det siger noget om den betydning, som A. P. Bernstorff havde for familien, at just han kom til at lægge navn til institutionen.

J. L. Reventlow nåede ikke at følge sine skoler i mange år. Han døde allerede i 1801, kun 50 år gammel. Det blev hans hustru, Sybille

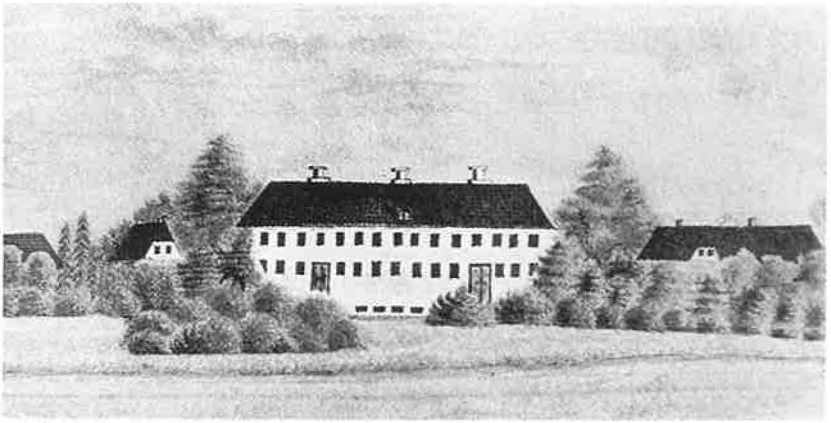

Det eneste bevarede billede af Brahetrolleborg Seminarium, formentlig fra 1805. (Danmarks Pædagogiske Bibliotek).

Reventlow og senere sønnen Ditlev Reventlow, der kom til at føre hans skoletanker videre. Tiderne efter århundredskiftet var ikke nemme. I 1808 måtte Bernstorffsminde lukke. Heller ikke seminariet fik nogen lang levetid. På grund af dårlige konjunkturer og en ændret seminariepolitik besluttedes det fra centralt hold at skære ned på antallet af seminarier, og Brahetrolleborg Seminarium blev nedlagt i 1826.[2]

Ideen om et seminarium på Brahetrolleborg

I København var der blevet oprettet et statsseminarium i 1791 på Blaagaard. Allerede på det tidspunkt havde J. L. Reventlow en plan om et eget seminarium på Brahetrolleborg. Han fik støtte af embedsmanden F. C. Trant, der var medlem af samtidens store skolekommission, som forberedte såvel lærerseminarier som en ny folkeskolelov. F. C. Trant delte J. L. Reventlows pædagogiske syn. Han havde i 1793 gjort kommissionen opmærksom på, at der var behov for flere seminarier. Efter at han havde besøgt Brahetrolleborg og forhandlet med J. L. Reventlow, foreslog han, at man nedsatte en lokal kommission, der skulle tage stilling til, hvor det ny seminarium skulle placeres. I denne kommission sad J. L. Reventlow, stiftamtmand over Fyen Fr. Buchwald, biskop T. Bloch, professor P. C. Steenvinkel fra Assens og en toldembedsmand Claus Bang fra Nyborg. Trant skulle bistå kommissionen, sådan at erfaringerne fra Blaagaard kunne komme det ny seminarium til gode. En måned efter, at kommissionen havde fået sit kommissorium, lå Reventlows plan færdig. Den var formentlig udarbejdet i forvejen. Den person, der mere end nogen anden havde bidraget hertil og placeret sig ved Reventlows side i pædagogiske anliggender, var den

tyske præst og pædagog P. Villaume, og planen skyldtes hans indsats. Forslaget blev sendt til skolekommissionen i 1794 og blev godkendt og approberet samme år.[3]

Seminariet fik plads til 32 elever. Til forskel fra Blaagaard Seminarium blev undervisningstiden fire år og ikke tre, men dette forhold ændredes i 1801, så at undervisningen også her blev treårig. Leder af seminariet blev præstesønnen fra Angel Johann Friderich Oest, der blev hentet til seminariet af J. L. Reventlow. Han blev også leder af kostskolen. Oest var ikke læreruddannet, men var i gang med en teologisk uddannelse. Han var en af samtidens førende danske pædagoger. Han stod i nær kontakt med tyske pædagoger og blev en flittig forfatter i tidens pædagogiske storværk, Campes Revisionsværk, hvor han beskæftigede sig med børns seksualitet. Oest havde været huslærer på Brahetrolleborg 1788–1793, så han var velkendt på slottet. Andenlærer ved seminariet blev den 21-årige Andreas Esbensen, der var uddannet på Blaagaard. Desuden fik seminariet en ung »syngemester«, den knap 20-årige Hans Hansen, der ligeledes kom fra Blaagaard.[4]

Ved seminariets åbning i maj 1795 var byggeriet lige påbegyndt, og undervisningen foregik derfor i lokalerne i spindeskolen i Korinth og på selve Brahetrolleborg. Det første år var der kun 4 elever, året efter kom 7 til, og ved J. L. Reventlows død var antallet af elever oppe på 15. Ved folketællingen senere samme år var der 20 seminarister og 42 »pensionister« på Brahetrolleborg.[5] Med det øvrige personale boede 92 personer på dette tidspunkt i bygningerne.

Seminariets ydre miljø

Vi har ikke mange vidnesbyrd om seminariets ydre miljø. Seminariets bygninger blev efter nedlæggelsen i 1826 solgt, men senere købt tilbage af J. L. Reventlows søn Ditlev. Inventaret blev overflyttet til Jonstrup Seminarium. Desværre blev seminariets bygninger revet ned i 1850'erne, før de nåede at blive foreviget af en fotograf. Det eneste billede, vi har af bygningerne, er en lille tegning, hvis datering har voldt forskningen nogen problemer. Kr. Møller mener, at »det lille maleri« er fra 1826,[6] medens tegningen i dag har en påtegning på bagsiden, der angiver året 1805, – en datering, der findes på kopien i Danmarks Pædagogiske Bibliotek.[7] Det fremgår klart af tegningen, at det drejer sig om en for danske skoleforhold usædvanlig stor toetagers hovedbygning omgivet af mindre bygninger (jvf. illustrationen).

Heldigvis findes der en øjenvidneskildring fra de første år. På gennemrejse i 1803 har forfatteren L. M. Wedel nedfældet nogle indtryk af, hvad han så og oplevede på Brahetrolleborg.[8] Derfor vil vi begynde besøget på seminariet ved at følge i Wedels fodspor:

»Bernstorffs Minde, saaledes kaldes det ved Trolleborg anlagde Skoleholder-Seminarium, tæt ved Landevejen«, skriver Wedel. »Hovedbygningen er 2 Etager med Kielder under, og mange smaa Qvistluger paa Taget, deri ere mangfoldige større og mindre Værelser, hver efter sin Bestemmelse; Læsestuerne ere med Borde, Bænke og 1 sort Tavle paa Væggen; deri ere skiønne Kakkelovne af Christiansfeldts Fajance. Sovesalen er uden Varme, stor og luftig; hver har sin Seng, hvori Underdynen er stoppet med Hakkelse og den øverste med Haar, foruden et grovt Teppe; disse Senge ere egentlig for Pensionisterne udenfor Bondestanden, hvoraf her ere endeel fra Kiøbenhavn, Norge, Lolland, Jylland, Holsteen og Fyen. Spisestuen er saaledes indrettet, at Maden rækkes fra Kiøkkenet igiennem en lille Luge. Kiøkkenet selv har endeel Beqvemmeligheder, og desuden en nye Opfindelse med Komfurer og Ovne, for at spare Ildebrændsel. De andre tvende Fløje have en Korsbygning til Siden, hvori ere Værksteder, Materialkamre og Værelser for Eleverne af Bondestanden, der dannes til Skoleholdere. Der ere og anlagte Plantninger, Haver, Vænger og en særskilt Bygning til Sygestue; det har kostet store Summer, men Skade, at Beliggenheden er ikke valgt godt, thi de høje Bygninger ere udsatte for alle Vinde, den store Skovstrækning sønden for Gaarden tager megen Soel og Hede bort de varme Dage om Aaret, men bidrager ogsaa til desto meere Kulde om Vinteren. Paa den Slette, hvor Gaarden ligger, er ingen behagelig Udsigt, da Omegnen har saa mange andre herlige Situationer«.

Wedel er altså noget kritisk over for placeringen af skolebygningerne. Placeringen svarer ikke efter hans opfattelse til tidens krav om et sundt og smukt miljø. Skoven skyggede for solens varme, blæsten havde frit løb omkring bygningerne, og der var ingen speciel udsigt til andet end marker. Det var dog kun et spørgsmål om tid, før de tilplantede haver var vokset op, så de kunne give beliggenheden et venligt præg. Således karakteriserer nemlig en seminarist, Casper Christensen, seminariets ydre miljø i seminariets sidste år, idet Casper var elev her 1820–1823.[9] Af den anonyme tegning af seminariet fremgår det, at bygningerne var behageligt omgivet af store buske og træer. Det kunne pege på, at tegningen er udarbejdet senere end 1805. Den langtidsplanlægning fra Reventlows side, der lå i en sådan tilplantning, kunne ikke stå for tidens trang til forandring, og således kom det sig, at få seminarister nåede at opleve bygningerne i deres »rette« omgivelser, før det hele var overstået og bygningerne tømte for ånd og seminarister. En trist skæbne!

Det, som gjorde specielt indtryk på Casper Christensen i 1820, var haverne rundt om seminariet. Lærerne og seminariets økonoma havde deres egne haver, men også hver seminarist havde en egen have, som

de havde fuld frihed til at tilplante og bruge, som de ønskede. Var man specielt heldig, kunne man en sommer få en af de haver, der havde et lille lysthus med bænk. Hvem der engang havde bygget de små lysthuse vides ikke, måske Sybille Reventlow, der efter 1801 havde en central placering i godsets skole- og uddannelsesmiljø. Til de små haver kunne seminaristerne trække sig tilbage og få lov til at gå i deres egne tanker, skriver Casper Christensen, da han 50 år senere så tilbage på sin ungdoms læreruddannelse. Behovet for at kunne være alene må have været stort for de mange unge mænd, der ikke var vant til at sove på sovesale og leve så kollektivt, som seminarieopholdet krævede.

Seminariets indre miljø

Allerede Wedel bemærkede sovesalene, hvor mange sov sammen, men hans opmærksomhed var henledt på det faktum, at hver seminarist havde en egen seng at sove i. På det tidspunkt, Casper Christensen gik på seminariet, var kostskolen som nævnt for længst nedlagt. Derfor var han fri for at opleve det, som Wedel fortæller om, – at bondedrengene måtte sove under mere spartanske forhold i en af sidebygningerne, medens sengene i hovedbygningen med dyne af hår (formentlig hestehår) og madrasser af hakkelse var forbeholdt kostskolens finere »pensionister« – det vil sige dem, der kom fra andre stænder uden for bondestanden. I hvert tilfælde sov Casper i 1820 i hovedbygningen og var endda så heldig, at der på et tidspunkt blev bevilget ham et lille »brædeaflukke« på loftet. Her indrettede han et lille studerekammer med bord og bænk, og han var lykkelig over at kunne låse om sig og være i fred med sine studier. Af seminariets reglement fra 1795 fremgår det, at der blev skiftet lagener i sengene hver måned i sommerhalvåret og hver sjette uge om vinteren.

At seminaristerne her som paa Blaagaard Seminarium hver havde en seng at sove i skyldtes sikkert tidens seksualmoral. Det peger en oplysning i seminariereglementet på. En lampe skulle nemlig brænde hele natten i sovesalen. På den måde ville intet gedulgt kunne foregå. Seksualmoralen var et spørgsmål, som optog pædagogerne meget i samtiden, ikke mindst seminariets førstelærer Oest, der skrev flittigt om tidens pædagogiske svøbe: onani. Ingenting står at læse om glugger i dørene til at kikke ind igennem for det kontrollerende personale, men den brændende lampe kendes igen fra 1800-tallets store institutioner, f. eks. Gl. Bakkehus, der beboedes af anbragte åndssvage børn. Også her brændte lamperne hele natten, og lærerne kunne se ind i drengenes sovesal gennem et hul i døren, medens pigerne derimod fik lov til at sove uforstyrret af iagttagende blikke.

Af Wedels beretning fremgår det, at inventaret ikke var spartansk.

Han bemærkede især de smukke fajancekakkelovne fra Christiansfeldt. Det ser ud til, at seminariet allerede fra begyndelsen var udstyret med en del moderne indretninger, blandt andet et køkken med komfur, der skulle spare på brændsel, og en luge fra køkken til spisesal, hvorigennem maden kunne bringes ind. Nyt og moderne må det også have været, at institutionen havde en speciel bygning for de syge. På den måde kunne bakterier forhindres i at spredes blandt de mange uddannelsessøgende og epidemier bremses. I takt med oplysningstidens sundhedsideologi var det også, at sovesalene manglede varme. Her skulle der være frisk luft at indånde og stoppede dyner til at holde kulden væk.

Fra reglementet kender vi seminariets daglige rytme.[10] De unge mænd blev vækket kl. 5 om morgenen af gårdskarlen, der ringede med klokken. Efter morgenmad og morgenbøn begyndte undervisningen kl. 8, og efter middagspause fra kl. 12 til kl. 14 var man atter i gang til kl. 17. Herefter var der to timer til frivillige fag og musik, gymnastik og havedyrkning. Efter aftensmåltidet kl. 19 skulle alle seminarister skrive dagbog om deres undervisning og udarbejde skriftlige opgaver. Kl. 22 var det tid at gå i seng. Hver klasse på 8 seminarister havde en opsynsmand, der skulle holde orden med kammeraterne. Opsynsmændene samledes hver måned med lærerne og evt. nogle af de dygtigste seminarister til en forsamling, hvor man diskuterede ordensforhold og andre forhold, der skønnedes relevante. Lærerne indstillede hver gang tre seminarister til valg, og de tilstedeværende valgte herefter, hvilke der skulle deltage i møderne. På den måde fik seminaristerne en vis indflydelse på deres forhold. Til gengæld var der på seminariet en efter vor tids målestok næsten usandsynlig kontrol af alt og alle. Foruden de fire opsynsmænd i klasserne skulle der være udstedt en almindelig opsynsmand, der skulle føre kontrol med opsynsmændene. Lærerne og specielt førstelæreren havde overopsynet på stedet, medens seminariets direktion i Odense skulle komme på uanmeldte visitter for at kontrollere undervisningen og ordens opretholdelse. Alle opsynsmænd skulle føre hver sin dagbog, det skulle seminaristerne iøvrigt også, og der må have floreret et hav af forskellige dagbøger og rapporter, der alle skulle kikkes efter, underskrives og kvitteres for.

Det lyder voldsomt med al den kontrol. Vor mand på seminariet, Casper Christensen, erindrer sig ikke et rigoristisk kontrolsystem, snarere tværtimod. Han pointerer fra sin tid omkring 1820, at seminariet havde en god tone og en god disciplin, uden at der på nogen måde var tale om overkontrol. Også N. Rasmussen Søkilde, der beskrev seminariet i »De Reventlowske Skoler for 100 Aar siden«, citerer i 1883 en samtidig iagttager for at karakterisere seminariet ved den næsten ubundne frihed uden for undervisningstiden. »Man kunde tro, at en

Grev Johan Ludvig Reventlow (1751–1801), som han så ud omtrent på det tidspunkt, da han gennemførte sit skolereglement på Brahetrolleborg, og grevinde Anna Sybilla Reventlow (1753–1828). Hans reform var krævende og bragte ham mange skuffelser, der ældede ham før tiden. Da han døde i 1801, måtte grevinden sammen med sønnen Ditlev overtage ansvaret for bl.a. skolernes og læreruddannelsens fortsatte beståen på Brahetrolleborg, og de førte skolernes virksomhed videre med stor dygtighed. – Gengivet efter Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds.

saadan Tilstand maatte føre til store Uregelmæssigheder blandt en fyrretyve unge Mennesker; men det var ikke Tilfældet«.[11] Formentlig har der med årene udviklet sig en mere uformel praksis end den, som reglementet giver udtryk for.

Vi kender iøvrigt ikke meget til det liv, der udfoldede sig inden for seminariets vægge, men kan gå ud fra, at der har været en god bogsamling at hente viden fra. I seminariets reglement stod, at der skulle oprettes et lille bibliotek med »instruktiv Læsning til Forstandens og Smagens Forbedring«, hvor seminaristerne kunne tilbringe deres fritimer. Her ville de ikke bare kunne finde trykt samtidslitteratur over alle de fag og emner, som indgik i seminariets undervisning. Her ville de også kunne finde dele af udenlandsk relevant litteratur, som deres egne lærere havde oversat til dansk og ladet trykke på seminariets eget trykkeri. Ifølge reglementet var det hensigten, at der skulle trykkes lære- og metodikbøger på seminariet. Det svarer vel til vor tids store forbrug af fotokopier og udprintede mangfoldiggjorte tekster til undervisning.

Frem til 1808, da kostskolen lukkede, havde seminaristerne muligheder for et livligt samkvem mellem seminarister og pensionister. Her kunne bondedrengene fra Fyn og det sydlige Jylland få lejlighed til at

øve sig i det tyske sprog i samtale med tysktalende kostskoledrenge og sammen med dem drøfte bl. a. Europas alvorlige politiske krise under den franske revolution og Napoleon-krigene.

Seminariets spisereglement

Under Wedels korte ophold på seminariet har han ikke lagt særlig mærke til spisetiderne. Det gjorde derimod den 17-årige Casper, da han ankom til seminariet i 1820. Casper syntes, at der var meget længe mellem måltiderne. Man spiste da kl. 7, kl. 12 og kl. 19. Mellem linierne i Caspers erindringer kan man læse om den sult, som pinte ham, indtil han affandt sig med forholdene. Til gengæld må han have spist rigeligt, når han endelig fik mad. Han fortæller, at han under seminarieopholdet begyndte at udvikles rent legemligt og faktisk tog til at vokse. Han havde ingen egentlig klage over maden.

Af seminariets reglement fra 1795 fremgår det, hvad seminaristerne i hvert tilfælde i de første år fik at spise. Det blev her slået fast over for »spiseværten«, at mad og drikke skulle være god, sund og renlig, dertil tilstrækkelig, så at alle kunne blive mætte, og der ikke skulle være »Grund til billig Klage«.

Hver morgen blev der serveret øl og brød (muligvis øllebrød) samt smørrebrød efter enhvers behag. Middagen bestod af to retter mad med brød til og evt. tyndt øl at drikke og om aftenen brød og mælk eller en ret grønt om sommeren samt smørrebrød og øl. Præcis som Casper erindrer det, er det præciseret i reglementet, at der ingenting skulle serveres mellem måltiderne. Kun én forandring var indtrådt siden seminariets etablering: at morgenmåltidet var blevet forskudt en halv time, så at man nu spiste kl. 7 og ikke kl. 6. 30, som reglementet sagde.

I spisereglementet får vi at vide, hvad hovedmåltidet skulle bestå af:

- om søndagen: frisk oksekøds- eller lammekødssuppe med en ret grønt som »tilspise«,
- om mandagen: mælkemad »efter forskellig Forandring« og kartofler, hvide roer, gulerødder eller andre havesager med spegesild eller stegt flæsk til,
- om tirsdagen: enten flæsk, sålænge årstiden var kold, men om sommeren byggryns- eller havresuppe og noget grønt til,
- om onsdagen: kød og suppe, som dog om sommeren kunne forandres til mælkemad, enten kold eller varm med noget til af havesager og spegesild eller flæsk,
- om torsdagen: grøn søbekål, sålænge årstiden tillod det, med saltet

kød eller flæsk til; om sommeren kunne der gøres forandring med frisk suppe,
- om fredagen: grubbesuppe eller anden syrlig suppe og steg,
- om lørdagen: vandgrød og pandekager, om sommeren dog frisk fisk eller »Bergens« fisk.

Det er tydeligt, at man satsede meget på egen avl af afgrøder, der kunne bruges til spisningen. Maden forekommer rimelig velafvejet og tager hensyn til både årstider og forskellige typer kød, grøntsager og fisk. I sommertiden har sultne seminarister kunnet ty til deres egne små haver, hvor de har kunnet gumle på gulerødder, ærter og andre »havesager«.

Adgangskrav

Efter de statelige bygninger at dømme kunne man formode, at J. L. Reventlow stillede forholdsvis høje krav til de unge mænd, der søgte hans seminarium for at gå ud som lærere i landdistrikterne. Det var ingenlunde tilfældet. I sit pædagogiske responsum til Den store Skolekommission[12] beskrev J. L. Reventlow i 1793 sine (og Villaumes) tanker om et seminarium på Brahetrolleborg. Her gjorde han det klart, at det ikke var de fortrinligt gode hoveder, der skulle udvælges: »thi muntre Genier ere i Almindelighed ikke bequemme til en Skole Underviisnings stadige Forretninger, som ensformigen drejer sig i en evig Cirkel af almindelige Kundskaber for meenige Mand. Tungnæmmede kan lige saa lidet bruges«, fortsætter Reventlow. »De beste Subjecter bliver derfor saadanne, som forene en sund Forstand med Arbeidsomhed. Dannelsen og de foreskrevne Methoder maa derfor være saaledes beskafne, at middelmaadige Hoveder i alle Deele kunde opfylde Skole-Embedets Hensigter«.[13]

Reventlows opfattelse har næppe været kendt af seminaristerne. I hvert tilfælde oplevede en seminarist som Casper, at de elever, der var optaget på seminariet, alle havde gode forkundskaber at bygge på og en vis modenhed og dannelse, der ikke ville kunne betegnes som middelmådig, og hans karakteristik af seminariets undervisning i 1820 peger på en forelæsningsform, der af seminaristerne blev oplevet som krævende. Muligvis har man været nødt til at skærpe adgangskravene undervejs. I de første 5 år optoges 29 seminarister, men 7 af dem måtte holde op i utide, fordi de ikke kunne klare de stillede krav.

I en artikel i Minerva i 1799 fortalte J. L. Reventlow om seminariets første år. Af artiklen fremgår det, at de to første år fortrinsvis blev benyttet til sagkundskab, før man gik over til undervisningsmetodik og

andre pædagogiske emnefelter. Det er karakteristisk, at de fleste seminarister kom fra Brahetrolleborgs nærmeste omegn; en del af dem blev ansat i de tre lokale skoler eller i skoler i naboegnen.[14]

Seminaristerne skulle være fyldt 18 år ved optagelsen. De skulle have nogenlunde gode kundskaber i kristendom, kunne læse rigtigt, skrive læseligt og regne de 4 species med reguladetri i hele tal. De skulle sende deres ansøgning til seminariets direktion i Odense og vedlægge attester på fatteevne og flid under skoletiden fra deres tidligere lærer samt konfirmationsattest og udtalelser fra præst eller anden person, der kendte dem godt. Det skulle fremgå, at de var i besiddelse af en god legemsbygning; følgelig var lærergerningen ikke mere en mulighed for fysisk handicappede. På seminariet skulle de gennemgå en slags egnethedstest, idet de blev prøvet i kundskaber, dømmekraft og »moralsk følelse« i en mundtlig samtale, hvor førstelæreren vurderede, om de kunne ræsonnere fornuftigt. I reglementet gives der mulighed for senere at indføre en strengere prøve, hvor ansøgerne skulle have 24 timer til at besvare et moralsk spørgsmål skriftligt. Opfyldte de kravene, blev de indstillet til et halvt års prøvetid, først derefter blev der taget stilling til deres endelige forbliven på seminariet. Skrivefærdigheden skulle være vel udviklet, fordi seminaristerne skulle kunne give en skriftlig fremstilling af det gennemgåede stof. Måske var denne form for svær i de første år. I 1801 – samtidig med at seminariet blev treårigt – blev de skriftlige udarbejdelser indskrænket efter forslag fra seminariets direktion.[15]

Reventlow havde altså moderate, men også realistiske krav til kundskaber hos det klientel, som man skulle satse på som lærere i landdistrikternes skoler. I få ord kunne man sammenfatte de krav, han stillede til dem, i udtryk som: forstand og fornuft, vilje til at følge fornuften og et rigtigt sindelag, som kun religionen kunne give, samt et arbejdsomt væsen.

Piger kunne ikke få adgang til læreruddannelsen, men mange af godsets bondepiger giftede sig med seminarister og fulgte dem ud i arbejdet i sognene. Kunne de deres håndarbejde, havde de her en (ulønnet) funktion i undervisningen, idet de stod for pigernes oplæring i havedyrkning og håndarbejder.

Det kostede hver elev 40 rd. om året at gå på seminariet, hvilket var det samme beløb som på Blaagaard. Det var et ret stort beløb, som de fleste bondedrenge ikke havde råd til. Mange bondesønner fik derfor som på Blaagaard friplads på seminariet. J. L. Reventlow og en begrænset kreds af reformvenlige godsejere betalte fripladser, ligesom Odense by ikke bare støttede seminariet økonomisk, men også gav enkelte fripladser.[16]

Undervisningen

Af reglementet kan man se, hvilke retningslinier undervisningen har skullet følge. Her står:

»De Kundskaber, som ansees fornøden for en Seminarist, henregnes i det væsentlige til følgende Videnskaber:

a) Den christelige Troes theoretiske og praktiske Lærdomme, med sammes Beviiser af Skriften og Fornuften, hvorved for Landets Skoler anordnede Lære-Bøger lægges til Grundvold, og hvorved det vigtigste af den bibelske og Religionshistorien forbindes.

b) Kundskab i at læse det danske Sprog rigtigt, med den behørige Accent og Deklamation, samt skrive det orthografisk og grammatikalsk forstaaeligt og behageligt.

c) Smuk-Skrivning, som ved idelig Øvelse vedligeholdes og næres.

d) Arithmetisk Kundskab, som bringes til udmærket Færdighed ved rigtig Demonstration, ved at giøre opmærksom paa Gienveyene deri, og ved Øvelse i at regne af Hovedet.

e) Naturhistorien, hvorved især sees paa det, som angaaer Fædrene-Landet, og alle 3 Natur-Riger det, som nærmest staaer i Forbindelse med Land-Almuens Virke-Kreds.

f) Natur-Læren, hvorved man søger at gaae fra det meere til det mindre bekiendte, og at forklare de vigtigste Natur-Begivenheder efter rigtige Natur-Love, oplyste ved saadanne simple Forsøg, som let kan giøres efter, og hvorved det vigtigste af det menneskelige Legemes Beskaffenhed og Diæt-Lære kan forbindes.

g) Geographien. Den, som angaae Fædrenelandet, dyrkes fornemmelig og læres med Hensyn til Landets Handel, Industrie og Kultur. De øvrige Geographiens Deele medtages i Forhold til deres Vigtighed, og den naturlige Geographie gaae for an den politiske.

h) Historien. I Fædrenelandets udfordres en meere indbundet og nøyagtig Kundskab, men i den almindelige Verdens Historie er det nok at vide Hovedbegivenhederne og deres Epocher.

i) Geometrien, baade theoretisk og praktisk, saa meget, som kan have Indflydelse paa Land-Almuens Haandtering, og er fornødent til at forstaae det vigtigste af Læren om Himmel-Legemerne.

k) Logikken. Saa meget som behøves til at tænke ordentlig og rigtig.

l) Kundskab om Loven og Forordningerne, saavidt de især angaae Land-Almuen og almindelige Landets Indretninger.

m) Mark- og Hauge-Dyrkning, theoretisk og praktisk, samt Huusholdnings-Videnskaber, hvorved forbindes saameget af Chemien, som tiener til at kiende og adskille Jordarterne, eller har Indflydelse paa Huusholdningen.

n) Choral-Sang efter Noder, hvorved Seminaristerne dannes til tilkommende Kirke-Sangere.

o) Catechetiske Øvelser i Religions-Kundskaber og de dertil beqvemme Videnskaber, som især erholdes ved Skoleholdet.

p) Endelig bør og gives Leylighed til at lære at læse og forstaae det tydske Sprog, til Instrumental-Musik, fornemmelig paa Klaveer eller Orgel, til saadanne Haand-Arbeyder, som let læres og ikke ere forbunden med megen Støy, saasom at indbinde Bøger, dreye, flette Kurve, og endelig til gymnastiske Øvelser, som en Styrke for Legemet og nyttig Opmuntring for Siælen, hvilke alle dog foretages i de fra den øvrige Underviisning ledige Timer. «

De forskellige fag skulle læres dels ved at lytte til lærernes forelæsninger, dels ved skriftlige arbejder, hvorunder lærerne skulle vejlede seminaristerne i at finde relevant litteratur, kritisk gennemgå arbejdet, holde ræsonnerende foredrag over de forskellige temaer og endelig afholde repetitionsforelæsninger. Herefter blev metodikken gennemgået til praktisk undervisning ved mundtlige foredrag, som seminaristerne tog notater fra og udarbejdede skriftlige fremstillinger over. Også her gentoges stoffet ved repetitionsforelæsninger.

For at seminaristerne skulle lære den praktiske undervisningsfærdighed, blev der oprettet en børneskole ved seminariet. I den anledning blev Haagerup skole nedlagt og børnene overflyttet til en bygning ved seminariet. Protesterne fra forældrene var dog så kraftige, at der senere blev bygget en ny skole mellem Haagerup og seminariet, så at børnene ikke fik helt så lang skolevej som tidligere. Før en seminarist blev sluppet løs i skolestuen, skulle han have overværet ældre kammeraters undervisning og selv vist prøver på sin kateketiske duelighed. Hans lærere skulle i forvejen have kontrolleret hans skriftlige forberedelse til timerne. Efter endt time skulle han skriftligt nedfælde sine indtryk fra undervisningen, om den forlegenhed han eventuelt kom i, og hvordan han syntes, at arbejdet var lykkedes. Bagefter blev både forberedelsesudkastet og notaterne efter timen gennemgået for hele seminariets klasse, så at de alle kunne give deres mening til kende.

Allerede i sit første forslag til seminariets oprettelse havde J. L. Reventlow og P. Villaume forklaret, at de vordende lærere ikke bare skulle uddannes inden for teoretiske fag, men seminaristen skulle oplæres i håndværk, biavl og agerdyrkning: »Han maa vide sine Videnskaber synthetisk (fra årsag til virkning/fra det almindelige til det specielle. IM) og oversee det Heele tilligemed Formaalene, Hensigterne og Midlerne. . . Forstaaer han tillige saameget, som behøves for i paakommende Tilfælde, at kunne give et godt Raad, saasom ved Sygdomme, indløbne Stridigheder, Avlingen, bliver han saameget Almeennyttigere . . . «.[17] – »Det var godt, om Gaardskarlen forstoed noget af Haugedyrk-

Forsøg
til at gjøre
Dr. M. Luthers
liden Catechismus
fatteligere
for vore Samtidige,
grundet
paa Budene om Kierlighed til Gud
og til vor Næste.

Til Fordeel for det Fyenske Skolelærere Seminarium.

Kiøbenhavn 1798.
Trykt hos Johan Frederik Schultz,
Kongelig og Universitetsboktrykker.

J. L. Reventlows originale bidrag til skolernes undervisning var denne katekismus i miniformat fra 1798, som han havde arbejdet på med liv og sjæl i årevis. Katekismen, der ikke bar Reventlows navn, har sikkert været brugt på seminariet. Indtægterne fra bogen skulle gå til seminariet, men den har næppe givet stort overskud.

ningen, for tillige at underviise Seminaristerne deri. Til Avlingen burde ogsaa gives dem nogen Leilighed og Anviisning for deri ligeleedes at forhverve sig nogen Kundskab«.[18]

Direktionen for seminariet, som skulle afgøre sagen, var dog modstander af sådan praktisk færdighed, og meget af forslaget faldt, som vi kan se af reglementet. I stedet for blev et par praktiske færdigheder puttet ind som frivillige »valgfag«.

Den ovenfor omtalte række af fag giver ved første øjekast udtryk for »vidtløftighed«. Det fik seminariet nemlig hurtigt ry for. Der var ganske vist mange fag, 14 obligatoriske og flere frivillige, mod 10 obligatoriske fag på Blaagaard, og den frivillige undervisning i det tyske sprog fandtes ikke på Blaagaard. I virkeligheden var der dog tale om stort set det samme undervisningsindhold. På Brahetrolleborg var blot enkelte fag opløst i flere dele. Også havebrug og praktiske håndarbejder blev efterhånden vigtige fag på Blaagaard Seminarium, ligesom de var det på alle præstegårdsseminarier, der dukkede frem efter århundredskiftet. Katekisation, koralmusik og sang, historie, geografi, naturhistorie og naturlære forekom ligeledes ved andre seminarier.

Vi kan af reglementet ikke se, hvilke bøger der blev brugt i seminarie-

undervisningen på Brahetrolleborg. Vi må gå ud fra, at bøger, som J. L. Reventlow benyttede til sine almueskoler på godset, også kom i anvendelse på seminariet. Desuden havde han nu P. Villaume til at bistå sig, og tysk pædagogik, specielt fra Schnepfenthal, har ganske givet spillet en stor rolle i undervisningen, ligesom tysk pædagogik tidligere havde gjort det ved de nyopførte almueskoler. Mange af seminaristerne og pensionærerne kom fra hertugdømmerne, og en stor del af lærebogsmaterialet kom fra Tyskland.[19]

Det er betegnende for Reventlows pædagogiske holdning, at biskop N. E. Balles lærebog fra 1791, der blev dominerende i Blaagaards Seminariums kristendomsundervisning og i alle almueskoler, først blev indført ved seminariet på Brahetrolleborg efter Reventlows død i 1801.[20] På samme måde holdt han Balles lærebog uden for sine almueskoler ved ganske exeptionelt at få kongens tilladelse til at benytte sig af J. A. Cramers katekismeforklaring fra 1786, der var udarbejdet til brug i skoler i hertugdømmerne. Seminariet fulgte her det mønster, som var lagt i forbindelse med godsets kristendomsundervisning. Det var naturreligion og morallære, der blev undervist i, og J. L. Reventlow udtrykte ofte sin glæde over at tilhøre en tid, »hvor sand Filosofi med Kants Lære i Spidsen, ikke blot stadfæster den sande Religion, men ogsaa belyser den saa herligt«.[21]

Nogle af lærerne

Der er ingen tvivl om, at seminariet i alle årene har haft efter tidens målestok fremragende lærere. J. F. Oests indsats på seminariet i perioden 1795–1815 er blevet rost af både seminarister og tilsynsførende. Han har stået i et meget nært forhold til sine kolleger og elever og formået at skabe et frugtbart studiemiljø.

Seminariets andenlærer, Andreas Esbensen, var en dygtig lærer, men en meget stridbar person, der inddrog J. L. Reventlow i en af hans livs største og bitreste kampe.[22] Striden mellem Esbensen og hans seminarister på den ene side og den på det tidspunkt delvis sengeliggende og alvorligt syge Reventlow peger ikke på, at Oest har været en stærk leder af seminariet. Så burde han have haft kraft til at styre uden om den pinlige strid. Stridens årsag – det store forbrug af tran til seminariets lamper og en uforsigtig bemærkning fra Reventlows side til Esbensen under et lærerforsamlingsmøde om, at seminaristerne nok brugte tran til at pudse deres støvler med – førte til klageskrifter og flere møder med opslidende timelange scener, indtil Reventlow syg og svag tilbød dem alle oprejsning og erklærede dem uskyldige i anklagen og spurgte én for én, om de nu var tilfreds. Halvdelen af de fremmødte, heriblandt Esbensen, var stadig utilfredse og fortsatte med deres voldsomme ud-

fald mod Reventlow. Nu tabte Reventlow besindelsen, og hvad han har sagt til dem, er ikke omtalt af Bobé, der har læst sønnens nedtegnelser af samtalen, men han frabad sig videre indblanding i sin kompetence, forlod mødet og vendte kl. halv to i den kolde vinternat forbitret tilbage til slottet. Dette møde knækkede formentlig den sensible Reventlow, og herefter gik det hurtigt ned ad bakke med den tiltagende hæshed og svaghed, som han længe havde lidt af. Et par måneder senere kaldte han seminaristerne op på slottet. Denne gang var det til hans dødsleje, de kom, og lidt mærkeligt for nogen af dem har det nok været, at de nu sammen sang salmer, som han valgte ud. Blandt hans sidste ønsker for seminariets fremtid efter hans død var fjernelsen af Esbensen fra seminariet. Dette må være sket, fordi Esbensen i 1801 forlod seminariet for at blive lærer i Tandslet på Als. En så bagatelagtig årsag til en så voldsom strid var unægtelig en trist afslutning på J. L. Reventlows varme engagement for seminariets ve og vel.

I skolehistorien har seminariets anden leder, Carl Johan Heise, der fungerede fra Oests død i 1815 til seminariets nedlæggelse, fået et dårligt eftermæle. Casper Christensen kan ikke helt følge denne kritik. Heise, der var 28 år ved overtagelsen af førstelærerstillingen, blev senere tituleret professor og var en af tidens kendteste sprogforskere, skriver han, specialist i »de døde, navnlig det græske Sprog«, og desuden en mand med stor kundskab inden for andre områder, hvilket kom anstalten til gode. Formentlig har hans pædagogiske evner ikke svaret til hans faglige, og seminaristerne har været lidt bange for ham. Det fremgår indirekte af Casper Christensens erindringer. En strid mellem Heise og sognets præst, der var tilsynsførende på seminariet, er blevet legendarisk, idet den voldte mange kvaler for Sybille Reventlow og sønnen Ditlev, der tog parti for præsten. Striden blev først bilagt efter mægling fra den senere kong Christian VIII, der var guvernør over Fyn.[23]

Casper Christensen fremhæver fra seminariets senere år specielt den berømte sprogforsker N. M. Petersen, der ikke bare underviste i det danske sprog og i litteraturhistorie, men også i fag som naturlære. N. M. Petersen må have været en særdeles afholdt og dygtig lærer. Casper Christensen skriver, at N. M. Petersen med sin gode pædagogik, sin dygtighed og nidkærhed øvede en gennemgribende indflydelse på elevernes uddannelse, og han omtaler sin lærer med den største ærbødighed og taknemmelighed. Det ser ud til, at de to har stået i et venskabeligt forhold til hinanden, der strakte sig ud over selve undervisningen og ud over uddannelsen.

Casper Christensen har ikke kun sin lyse erindring at gribe tilbage til, når han skriver sine erindringer. Han har gennemlæst sine seminarierapporter og kan af disse se, at undervisningen har været virkelig god

og »vækkende« for hans senere lyst til at gå videre. – Casper Christensen blev i 1840'erne selv seminarielærer på Jonstrup.

Afslutning

Brahetrolleborg Seminarium var en hovedhjørnesten i J. L. Reventlows samlede skolepolitik. Denne opfattelse kan ses allerede af det storslåede seminariebyggeri. Fra seminariet skulle de fagligt dygtige og pædagogiske uddannede lærere udgå, som skulle føre hans skoleideer ud til danske bønderbørn. Grundlaget for undervisningen var moral og kristen opdragelse blandet med Kants fornuftsideologi: »Handl på en sådan måde, at dine handlinger kan gøres til alment gældende princip«. Gennem denne udformning forekommer Reventlow mærkelig moderne, idet Kants såkaldte kategoriske imperativ atter er kommet i pædagogikkens søgelys i et forsøg på at opstille et etisk grundlag for skolens undervisning. Men moral var ikke nok. Lærerne skulle have en solid faglig ballast både i de almene grundfag, i sang og musik og i praktiske håndarbejder, og så skulle de have lært at ræsonnere logisk og fornuftigt. Igennem et par år fik de her øvet sig flittigt i skriftlige udarbejdelser, så at de som Casper Christensen senere ved selvsyn kunne se, hvordan de havde udviklet sig i kundskaber og dømmekraft. For nogle af dem har denne pludselige uddannelse været en voldsom forandring fra tidligere bondekår, og stridbarheden blandt dem og deres lærere peger på, at enkelte havde svært ved at få personligheden til at følge med. I de godt 30 år, seminariet fik lov til at bestå, blev der uddannet 281 lærere ialt. Af H. Friis-Petersens »Fortegnelse over dimittender fra Brahetrolleborg Seminarium«[24] fremgår det, at der i begyndelsen af 1800-tallet fra Brahetrolleborg strømmede pædagogisk og fagligt uddannede lærere ud til landsbyskoler på Fyn, omliggende øer og Sønderjylland. Nogle blev som Casper Christensen selv seminarielærere. Interne stridigheder og en vaklende økonomi blev en del af seminariets image, i hvert tilfælde set i skolehistoriens lys, og er set som forklaring på seminariets nedlæggelse.[25] Spørgsmålet er, i hvor høj grad lærernes og ledelsens stridigheder influerede på hverdagen på seminariet. Casper Christensens taknemmelighed over for seminariets vækkende og dannende påvirkning af de unge seminarieelever og hans undren over nedlæggelsen er et udtryk for, at seminariet efter hans mening var sin opgave voksen. Vi må nok konstatere, at tiden politisk havde fjernet sig fra J. L. Reventlows skoleideologi.

Noter

1. Se P. Villaume: »Grundsätze und Einrichtungen zur gemeinsamen Erziehung gebildeter Stände nebst einem Bericht von der Erziehungsanstalt zu Bernstorffsminde auf der Baronie Brahetrolleborg in Fühnen«, 1804.
2. Erik Nørr: Lokalsamfundenes kamp om seminariedriften i: A. Hilden og E. Nørr: Dansk Læreruddannelse 1791–1991, bd. 3 s. 314ff.
3. RA. Danske Kancelli. Specielle sager revisionskontoret vedr. R11. Kommissionen ang. det alm. skolevæsen 1789–1814. 5 b. Sager prot. 1–2164. Her findes planer forud for oprettelsen, reglement og instruks for lærere og elever. Yderligere materiale findes i RA, Rentekammeret: Sjællandske Renteskriverkontor 1803–1826. 2422. 731. Sager ang. Brahetrolleborg seminarium og i LA i Odense. I Brahetrolleborg arkiv er det ikke lykkedes at finde materiale om seminariet.
4. En direktion havde tilsyn med virksomheden. Direktionen bestod af stiftamtmanden, biskoppen, J. L. Reventlow, kammerherre Rosenørn og provst Clod.
5. L. Bobé har i Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, bd. IX s. 324ff en beskrivelse af Bernstorffsminde og s. 328 en omtale af de personer, der i 1801 opholdt sig på seminariet og på pensionsanstalten.
6. Kr. Møller: Den Reventlowske Skole i 150 Aar, s. 95.
7. Erik Nørr i Dansk Læreruddannelse 1791–1991, bd. 3 1993, s. 309, jvf. Claus Bjørn: Den gode sag. En biografi om Christian Ditlev Frederik Reventlow, 1992, s. 195, der mener, at tegningen er udateret.
8. L. M. Wedels Indenlandske Reise igjennem de betydeligste og skjønneste Egne af de danske Provindser, Kbh. 1803.
9. Meddelelser om mit Liv af Casper Christensen, 1873. Håndskrevet manuskript i fotokopi. Dansk Skolehistories arkiv.
10. RA. Danske Kancelli. Kommissionen ang. det alm. skolevæsen 1789–1814. 5 b. Sager vedr. Brahetrolleborg seminarium.
11. N. Rasmussen Søkilde: De Reventlowske Skoler for 100 Aar siden, 1883, s. 68f.
12. Joakim Larsen: J. L. Reventlows pædagogiske Afhandlinger i: Vor Ungdom, 1900.
13. Samme s. 92 f.
14. Ved de Reventlowske skolers 200-års jubilæum 1983, s. 25.
15. RA. Danske Kancelli. Kommissionen ang. det alm. skolevæsen 1789–1814. 5 b. Brahetrolleborg seminarium, se også Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784- 1818, 1893, genoptrykt i: Unge Pædagoger 1984, s. 99.
16. Joakim Larsen, 1893: s. 4f, 103ff.
17. Joakim Larsen: Pædagogiske Afhandlinger af J. L. Reventlow: Vor Ungdom, 1900, s. 98.
18. Samme s. 104.
19. Indflydelsen fra tysk pædagogik slår stærkt igennem i en lille del af den oprindelige bogsamling fra seminarietiden, som det er lykkedes mig at finde i slottets nuværende bibliotek (som for tiden er nedtaget på grund af ombygning). En systematisk registrering af slottets store bogsamling vil givet kunne kaste nyt lys over det pædagogiske miljø, der udvikledes på Brahetrolleborg fra 1790'erne. En registrering af 134 bøger findes i forfatterens arkiv.
20. Den Reventlowske Skole i 150 Aar, 1933, s. 95.
21. Louis Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, bd. II, s. XXXV, jvf. Ingrid Markussen: Visdommens Lænker, 1988, s. 244f.
22. Louis Bobé: Efterladte Papirer fra den reventlowske Familiekreds, bd. II, s. XXXVIIff.
23. Kr. Møller i: Den Reventlowske Skole i 150 Aar, 1933, s. 94ff.
24. H. Friis-Petersen: Dimittenderne fra Brahetrolleborg Seminarium, 1957.
25. N. Rasmussen Søkilde, s. 85ff. Kr. Møller, s. 95, jvf. Erik Nørr, s. 314ff.